

Niet wat de criticus moet, maar wat hij doet

INAUGURELE REDE DOOR PROF. DR. J.H.TH. JOOSTEN

Radboud Universiteit Nijmegen

INAUGURELE REDE
PROF. DR. J.H.TH. JOOSTEN

Vanuit de (literatuur)wetenschappelijke wereld is er altijd de nodige aandacht geweest voor de literatuurkritiek. Het probleem dat Joosten in zijn oratie signaleert is dat wetenschappers tot op heden veel te vaak een prescriptieve houding innemen ten opzichte van critici. Deels is dat te ver-

klaren uit de interferentie tussen beide gebieden. Nogal wat neerlandici werken, bijvoorbeeld, zelf ook als literatuurcriticus. Volgens Joosten moeten wetenschappers niet voorschrijven. Hij pleit voor een scheiding tussen de gebieden en een afstandelijkere, analytische houding vanuit de neerlandistiek.

In 1996 promoveerde Jos Joosten bij Bert Vanheste en Kees Fens aan de Radboud Universiteit Nijmegen op een proefschrift over de Vlaamse naoorlogse avantgarde. Nadien was hij werkzaam op het *Institut für Niederländische Philologie* in Keulen en tussen 1999 en 2006 aan het Instituut Nederlands van de Universiteit Utrecht. Joosten was werkzaam als poëziecriticus van *De Standaard der Letteren* en schreef meerdere boeken over Nederlandstalige literatuur, waaronder *Onttactiging: essays over eigentijdse poëzie en poëziekritiek* en, met zijn Amsterdamse collega Thomas Vaessens, *Postmoderne poëzie in Nederland en Vlaanderen*. Per 1 februari 2006 is Joosten benoemd tot hoogleraar Nederlandse letterkunde aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

NIET WAT DE CRITICUS MOET, MAAR WAT HIJ DOET

*“No, it’s much better to face these kinds of things
with a sense of poise and rationality.”*

Panic! At The Disco

Niet wat de criticus moet, maar wat hij doet
De relatie tussen neerlandistiek en literatuurkritiek

Rede in verkorte vorm uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar Nederlandse letterkunde aan de Faculteit der Letteren van de Radboud Universiteit Nijmegen op vrijdag 9 februari 2007

door prof. dr. J.H.Th. Joosten

Vormgeving en opmaak: Nies en Partners bno, Nijmegen
Drukwerk: Thieme MediaCenter Nijmegen

ISBN 978-90-9021592-1

© prof. dr. J.H.Th. Joosten, Nijmegen, 2007

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar worden gemaakt middels druk, fotokopie, microfilm, geluidsband of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de copyrighthouder.

*Mijnheer de rector magnificus,
zeer geachte aanwezigen,*

Op vrijdag 23 april 1982 sprak Pierre Bourdieu zijn inaugurele rede uit bij zijn aantreden als hoogleraar aan het Collège de France in Parijs. Die oratie gaf hij de titel *Leçon sur la leçon* en dat behelst op het eerste gezicht gewoon een wat woordspelerige maar fraaie vondst van de fameuze Franse socioloog. De tekst werd echter niet zonder reden, zoals Dick Pels hem in *NRC Handelsblad* betitelde, “een mijlpaal in het sociologisch denken”.¹ Want wat was het thema van Bourdieus oratie? De titel zegt het eigenlijk al: dat was de oratie. Op de eerste plaats de zijne. Bourdieu legde expliciet rekenschap af van datgene wat hij op het moment zelf aan het doen was. De dubbele intentie die hij daarmee had, kenschetste hij achteraf als volgt: “prendre comme objet dans ma leçon le fait de faire une leçon inaugurale, d’accomplir un rite d’institution et instaurer ainsi une distance au rôle dans l’exercice même du rôle.”² Met het uitspreken van zijn oratie problematiseerde hij, door de oratie als thema te nemen, direct het genre zelf. Hij stelde zich de vraag naar de autorisering van zijn autoriteit op hetzelfde moment dat hij die autoriteit (be)vestigde. Maar hij stelde meteen een kwestie aan de orde die in het verlengde ligt van het genre in het algemeen. Een specifiek vraagstuk binnen zijn sociologische onderzoeken – en in zekere zin geldt dit ook voor bepaald letterkundig onderzoek – is de positie van de onderzoeker zelf binnen het veld: hoe houd je een objectieve kijk op je studieobject terwijl je, in mindere of meerdere mate, zelf deel bent van dat onderzoeksveld, al was het maar door je simpele aanwezigheid als onderzoeker of als publicist binnen het veld dat ook je onderzoeksgebied is?

Het is een probleem waarmee Bourdieu met regelmaat geconfronteerd werd. Vaak in verwijtende zin: waar haalde hij de pretentie vandaan dat hij in staat zou zijn zichzelf te onttrekken aan de objectieve wetmatigheden die hij bij anderen vaststelde binnen de onderzochte maatschappelijke velden? Toch gaf hij zich wel degelijk rekenschap van dit probleem, in zijn academische praktijk vanaf de genoemde oratie tot aan zijn laatste collegereeks aan het Collège de France. Soms reflecteerde Bourdieu op het probleem van de onderzoeker in uitgebreide passages, soms in korte, ronduit fraaie maximen als deze: “il y a beaucoup d’intellectuels qui mettent en question le monde; il y a très peu d’intellectuels qui mettent en question le monde intellectuel.”³

De strekking van Bourdieus oratie is dat maatschappelijke fenomenen niet vaststaand of gefixeerd zijn, maar altijd hun eigen dynamiek vertonen: “s’il y a une vérité, c’est que la vérité est un enjeu de luttes”.⁴ Iets als waarheid is geen buiten of boven de werkelijkheid existierend, statisch concept, maar de beweeglijke inzet in een doorgaande machtsstrijd binnen wat Bourdieu *le champ*, het veld, is gaan noemen: een maatschappelijk deelgebied, waarbinnen iedereen zijn eigen inzet, belang en doelstellingen heeft. Zo bestaat er, bijvoorbeeld, een intellectueel, literair, journalistiek of wetenschappelijk

veld. Autoriteit of macht zijn volgens Bourdieu geen vaststaande fenomenen, maar tijdelijke resultante van de strijd binnen een bepaald veld. Daarbij bestaan er rituelen die bijdragen aan de totstandkoming van reputaties: bijvoorbeeld bekroningen in het literaire veld. Ook de oratie typeert Bourdieu – in zijn oratie – als actie die bijdraagt aan de autorisering van de professorale autoriteit.

Rite d'agrégation et d'investiture, la leçon inaugurale, *inceptio*, réalise symboliquement l'acte de délégation au terme duquel le nouvel maître est autorisé à parler avec autorité et qui institue sa parole en discours légitime, prononcé par qui de droit. L'efficacité proprement magique du rituel repose sur l'échange silencieux et invisible entre le nouvel entrant, qui offre publiquement sa parole, et les savants réunis qui attestent par leur présence en corps que cette parole, d'être ainsi reçue par les maîtres les plus éminents, devient universellement recevable, c'est-à-dire, au sens fort, magistrale.⁵

Aan een voorbeeld dichtbij huis is al te zien dat zelfs deze *rite de passage* geen fenomeen van alle tijden is. In de geschiedenis van de Nijmeegse neerlandistiek is de officiële inauguratie van de nieuwkomer helemaal niet vanaf den beginne traditie. Jac van Ginneken – *le jésuit merveilleux*, zoals Roland Barthes hem meer dan twintig jaar na zijn dood nog noemde⁶ – was de eerste Nijmeegse hoogleraar Nederlandse taal- en letterkunde. Hij bekleedde vanaf de oprichting van de universiteit in 1923 tot aan zijn dood in 1945 de leerstoel, maar hij sprak nooit een oratie uit. Hij viel onder de collectieve vrijstelling van het houden van een inaugurele rede die de hele eerste generatie hoogleraren aan de Katholieke Universiteit Nijmegen om praktische redenen had gekregen.⁷ Zijn opvolger Gerard Brom was ook al direct bij de stichting van de universiteit aangeleden, in eerste instantie als hoogleraar Kunstgeschiedenis en Schoonheidsleer, en viel als zodanig onder dezelfde regeling. Zodoende was Asselbergs in 1953 pas de eerste Nijmeegse hoogleraar Nederlandse letterkunde die een oratie hield.

Een nadere blik op enkele Nijmeegse hoogleraren neerlandistiek bevestigt dat de legitimatie van hun positie steeds in grote mate aan omstandigheden, tijd en plaats gebonden was. Eerder dan de lijnen van een gefixeerde traditie zien we breuken, veroorzaakt door bewegingen binnen een veld in beweging. Van Van Ginneken is het verhaal bekend dat hij in 1937 het werk van een van zijn promovendi ernstig bekritiseerde met als legitimatie “de plaats waar God mij gesteld heeft”.⁸ Je kunt je natuurlijk afvragen of Van Ginneken die opperste autoriteit er in alle ernst bijhaalde vanwege een wat matig uitgevallen dissertatiehoofdstuk, maar totaal uit de lucht gegrepen zal deze legitimatie ook niet geweest zijn. Zo'n vijftien jaar later, in 1953, bij de inauguratie van W.J.M.A. Asselbergs – publiekelijk beter bekend onder zijn schrijversnaam Anton van Duinkerken –, was de constellatie rond het hoogleraarschap alweer heel anders. Een cameraploeg

van het Polygoonjournaal was prominent aanwezig in de aula aan de Nijmeegse Wilhelminasingel, de radio zond de oratie rechtstreeks uit en persfotografen overliepen elkaar in een bomvolle zaal. Het onderwerp van Asselbergs' oratie was de grote katholieke emancipator Schaepman, die toen op een week na precies een halve eeuw dood was. De kroon stond, in dat jaar van het Eeuwfeest van de Bisschoppelijke hiërarchie, op de katholieke emancipatie, en de toonzetting was triomfantelijk. Van Duinkerken was de vanzelfsprekende figuur op deze plaats: de meest vooraanstaande katholieke letterkundige van het moment op de enige en dus meest prominente katholieke letterkundefeerstoel van het moment. Helemaal vlekkeloos verliep zijn benoeming overigens niet, want het Episcopaat stond erop dat Asselbergs zijn lidmaatschap van de PvdA opzegde. Dat was in die tijden, een jaar voor het Bisschoppelijk Mandement, onverenigbaar met het hoogleraarschap aan de Katholieke Universiteit. Asselbergs zegde zijn partijlidmaatschap inderdaad op, waarbij het – apocriefe? – verhaal circuleert dat op dezelfde dag zijn echtgenote partijlid werd: man en vrouw zijn immers één in het huwelijk, was Asselbergs' redenering.

Dertig jaar na Asselbergs waren ambt en wereld andermaal veranderd. Voor de katholieke universiteit was de keuze voor Kees Fens in 1982 niettemin vanzelfsprekend. Niet dat zaken als geloofsachtergrond of betrokkenheid op de katholieke zaak nog expliciet gespeeld zullen hebben. Fens was vooral een vooraanstaand betrokkene bij wat vaak als belangrijkste paradigmawisseling in de naoorlogse literatuurbeschouwing wordt gezien: de omslag naar de ergocentrische literatuurbenadering. En hij was dan weliswaar geen voortrekker van de katholieke emancipatie (die had zijn generatie niet meer nodig), maar hij was wel een, zo u wilt, postkatholiek, humanistisch cultureel boegbeeld en als zodanig een logisch en adequaat product van *zijn* tijd.

Wat dit kleine historisch exemplaar wil tonen is dat wat op het eerste gezicht identiek oogt, al snel veel onderscheidends heeft. Een schijnbaar statisch fenomeen, zoals een ambt, kent stevast een eigen dynamiek. We moeten het dan ook niet in individuele personen of algemeen geldige anekdotes zoeken, zegt Bourdieu, maar in de dynamische verhoudingen waarbinnen ze functioneren. Al is dat niet eenvoudig: “il est plus facile de traiter les faits sociaux comme des choses ou des personnes que comme des relations”.⁹ Autoriteit is geen objectief gegeven, maar wordt toegekend – zelfs bij Van Ginneken.

Zoals allicht bij u bekend, deed Bourdieu niet alleen sociologisch onderzoek, maar heeft hij zich ook intensief beziggehouden met de letterkunde. In Nederland worden, met name in het literaire veld zelf, die activiteiten van Bourdieu nogal eens met wantrouwen tegemoet getreden. Uiteenlopende critici en essayisten als Maarten Doorman, Carel Peeters of Arnold Heumakers spraken zich zeer negatief uit over Bourdieu. En vorig jaar nog voerde Jacques Kruithof hem in zijn boek *Je moet niet doen of alles hetzelfde*

de is meermalen op als ultiem zwart schaap.¹⁰ Het moet toch maar eens gezegd worden hoe beschamend het is om te zien hoe slecht genoemde, toch gerenommeerde essayisten, feitelijk op de hoogte zijn van Bourdieus werk. Waaraan meteen toegevoegd kan worden dat Kruithof wel de kroon spant in het tentoonspreiden van aperte onkunde inzake de Franse socioloog, van wie hij het werk evident slechts van horen zeggen kent. Het zou zeer verleidelijk zijn om in het verlengde hiervan nog wat te filosoferen over de opmerkelijke theorievijandigheid die – bijvoorbeeld in vergelijking met het Vlaamse literair discours – het Nederlandse literaire debat teistert. Maar, “this is supposed to be a happy occasion”, om John Cleese in *The holy Grail* te citeren, dus ik keer maar snel terug tot Bourdieu.

Bourdieu's theorie over de werking in het literaire veld sluit aan bij zijn hiervoor geschetste opvattingen. Ook literatuur is in zijn optiek geen statisch gegeven. Ten onrechte wordt ‘literaire waarde’ nog vaak gezien als een objectief fenomeen, een feit. Bourdieu geeft af op de “hommes de culture” die lijden aan cultureel geheugenverlies en “ne doivent leurs plus pures jouissances culturelles qu’à l’amnésie de la genèse qui leur permet de vivre leur culture comme un don de nature”.¹¹ Net zomin als autoriteit is literaire waarde een ‘gift van de natuur’, een absoluut intrinsiek gegeven: zij wordt *toegekend*. Het is de hooguit tijdelijke resultante van strijd binnen het literaire veld. Zoals Bourdieu het kernachtig uitdrukte in *Les règles de l’art*:

Le producteur de la valeur de l’oeuvre d’art n’est pas l’artiste mais le champ de production en tant qu’univers de croyance qui produit la valeur de l’oeuvre d’art comme fétiche en produisant la croyance dans le pouvoir créateur de l’artiste. Étant donné que l’oeuvre d’art n’existe en tant qu’objet symbolique doté de valeur que si elle est connue et reconnue, c’est-à-dire socialement instituée comme oeuvre d’art par des spectateurs dotés de la disposition et de la compétence esthétiques qui sont nécessaires pour la connaître et la reconnaître comme telle, la science des oeuvres a pour objet non seulement la production matérielle de l’oeuvre mais aussi la production de la valeur de l’oeuvre ou, ce qui revient au même, de la croyance dans la valeur de l’oeuvre.¹²

Bij Bourdieus toeschouwers die begiftigd zijn met een esthetische dispositie en competentie hoort de literatuurcriticus tot de allereersten. Niet alleen, natuurlijk. Vóórdat een roman publiek gemaakt wordt, zijn immers al tal van anderen bezig geweest met waardetoekenning: de redacteur van een literair tijdschrift dat de schrijver in kwestie ontdekte, de redacteur van de uitgeverij, reclamemensen en vertegenwoordigers van de uitgeverij, de boekhandelaren die een nieuw boek inkopen, bij voorbaat geïnteresseerde journalisten. Maar de criticus is wel degene die als eerste publiekelijk reputatievorming in gang zet.

Paul Rodenko, naar mijn oordeel de belangrijkste naoorlogse Nederlandse essayist, besprak midden jaren vijftig in een lezing voor Leidse neerlandici de vraag hoe te komen tot een literatuurgeschiedenis. Hij ging om te beginnen uitgebreid in op de, op het oog voor de hand liggende, vraag naar wat het *object* van zo’n literatuurgeschiedenis precies zou zijn. Zoals vaker blijkt Rodenko, die overigens een degelijke Franse filosofische scholing had, in zijn denken intuïtief bevindingen te articuleren die pas later in de literatuurwetenschap gemeengoed zouden worden. Zo lijkt zijn opvatting over wat literatuur is anno 1955 vooruit te lopen op Bourdieus dynamische concept van het wezen van de letterkunde. Literaire werken zijn, in Rodenko’s optiek, “geen statische, eens en voor altijd gegeven eenheden, maar zij zijn *zelf* aan verandering onderhevig”.¹³ Ook bij hem geen intrinsieke waarde – iets als boventijdse schoonheid bijvoorbeeld – die een werk tot grote literatuur maakt, maar waarde is er door het belang dat er in het literaire veld aan toegekend wordt. Literatuur ontstaat door de lezer. Vondels *Gijsbrecht van Aemstel*, zo stelt Rodenko als voorbeeld, is geen absolute canonieke klassieker, maar wordt door steeds nieuwe generaties steeds anders geapprecieerd. “De *Gijsbrecht* van 1700 is een ánder werk dan die van 1800 of 1900 (...)”. Er bestaan in principe evenveel *Gijsbrechts* als er lezers zijn: “iedereen zal de *Gijsbrecht* weer iets anders lezen dan bijvoorbeeld Anton van Duinkerken hem leest. Maar het criterium is hier: hoe wordt hij door de leidinggevende literaire en kritische elite gelezen, door die groep van kunstenaars en intellectuelen, die op een bepaald tijdstip ‘de toon aangeven’?”¹⁴ In het verlengde hiervan poneert Rodenko een interessante kwestie: “wanneer de appreciatie het veranderlijke element in de literatuur vormt, zou een literatuurgeschiedenis, die dit veranderlijke tot object heeft, dan niet feitelijk neerkomen op een geschiedenis van de literaire kritiek?”¹⁵ Rodenko zelf verwerpt deze gedachte vrij snel: hij meent dat deze scheiding een “kunstmatige abstractie” is: “het literaire werk *lééft* immers in en door de appreciatie van zijn lezers en critici”.¹⁶

Zelf vind ik de door Rodenko geopperde gedachte niettemin erg interessant. Zou inderdaad een geschiedenis van de literaire kritiek niet een heel nieuwe kijk op de literatuurgeschiedenis in zijn geheel leveren – of op zijn minst nieuwe invalshoeken bieden? In Nederland bestaat een integrale geschiedenis van de literaire kritiek als autonoom veld niet. In Duitsland en Frankrijk verschenen de laatste jaren wel publicaties die, op zijn minst, als aanzet tot zo’n historisch overzicht beschouwd kunnen worden, naast, met name in Duitsland, veel andersoortige publicaties op het gebied van de literatuurkritiek.

Dat wil niet zeggen dat het in Nederland de laatste decennia stil was op het gebied van onderzoek naar literatuurkritiek. Enkele jaren geleden publiceerde Klaus Beekman een overzicht van de wetenschappelijke stand van zaken. Naast tal van publicaties in het literaire veld zelf (schrijvers en critici die zich uitlaten over de rol en functie van literaire kritiek, hij noemt bijvoorbeeld Komrij en Grunberg), onderscheidt Beekman

binnen de wetenschap globaal een drietal onderzoeksrichtingen: allereerst het door de Groningse literatuurwetenschapper J.J.A. Mooij geïnspireerde onderzoek naar de rol van waardeoordelen in literaire kritieken; voorts het onderzoek uit de hoek van de institutionele sociologie en, ten derde, het zogeheten ‘pragmadilectisch’ onderzoek uit de hoek van de taalbeheersing – en dan met name de zogenaamde Amsterdamse School.¹⁷ Dit alleen al wijst op levendige aandacht voor het fenomeen literatuurkritiek. En dan besteedt Beekman nog niet eens, of slechts terzijde, aandacht aan zaken als de jaarlijkse gastcriticus, die de Groningse Universiteit al sinds 1989 kent, of de bijzonder-hoogleraarschappen Literaire Kritiek aan de VU en de UvA.

Intussen blijft onbesproken dat zich bij dit onderzoek het door Bourdieu gesignaleerde probleem voordoet: hoe verhoudt de wetenschapper zich tot het onderzoeksveld? De verhouding ligt, voor wat betreft de literaire kritiek, soms namelijk nogal complex. Dat blijkt al als we iets simpels als de term aan een nadere beschouwing onderwerpen. Want wat verstaan we precies onder literatuurkritiek? Als we de definiëring van het begrip *kritiek* in internationaal perspectief beschouwen, en bekijken wat er in de ons omringende taalgebieden respectievelijk onder *literary criticism*, *critique* of *Literaturkritik* wordt verstaan, dan blijkt al snel dat er een wisselende verhouding tussen het wetenschappelijke en journalistieke veld bestaat. Met betrekking tot de Franse situatie signaleren Fuchs en Clement in 2002: “Mit dem Begriff ‘Literaturkritik’ werden in Frankreich heute zwei getrennte Bereiche bezeichnet: Die journalistische Kritik, die sich die Beurteilung von zeitgenössischer Literatur zur Aufgabe macht, und die sogenannte ‘universitäre oder didaktische Kritik’, die nicht nur zu bewerten sucht, sondern auch und vor allem nach adäquaten Kriterien zur Beurteilung fragt, also Metakritik betreibt.”¹⁸ In 2004 beroept Neuhaus zich voor het onderscheid tussen kritiek en wetenschap nog op René Wellek¹⁹, die het verschil tussen het Engelse taalgebied en Duitsland als volgt beschreef: “In English, the term criticism is often used to include literary theory and poetics. This usage is rare in German where the term Literaturkritik is usually understood in the very narrow sense of day-by-day reviewing.”²⁰ Ook Wolfgang Albrecht wijst op “die in den deutschsprachigen Ländern historisch gewachsene Trennung und Arbeitsteilung zwischen den Institutionen Literaturkritik (journalistischer Kritik) und Literaturwissenschaft (akademischer Kritik)”.²¹ De Duitse definitie van *Literaturkritik* blijkt identiek aan wat gangbaar is in Nederland.

Ook bij ons worden het wetenschappelijke en literaire kritische veld doorgaans als onderscheiden grootheden gezien, met misschien als belangrijkste onderscheid dat de kritiek *oordeelt* en de wetenschap een meta-kritische positie inneemt. In de praktijk ligt dat diffuser. Van oudsher zijn in het Nederlands taalgebied tal van universiteiten verbonden neerlandici actief geweest als criticus bij dag- of weekblad: mensen als Gomperts, T. van Deel, de Brusselse hoogleraar Bart Vervaeck of zijn Utrechtse collega Geert Buelens. Dichterbij huis kunnen de eerdergenoemde Nijmeegse hoogleraren

Asselbergs en Fens uiteraard vermeld worden. Er hebben zich in de loop der decennia over de interferentie tussen het neerlandistieke en literaire veld wel degelijk de nodige mensen uitgelaten. Dat waren voornamelijk personen buiten het neerlandistieke veld, veelal schrijvers, die zich druk maakten over neerlandistische – of literatuurwetenschappelijke – bemoeienissen met de Schone Letteren. Een vaak genoemd voorbeeld in dit verband is Karel van het Reves Huizinga-lezing uit 1978, die tegenwoordig zelden vermeld wordt zonder een epitheton als ‘geruchtmakende’ of ‘fameuze’ ervoor, maar die in werkelijkheid – ik zeg het u maar even – bestaat uit een aantal tamelijk stompzinnige borreltafelclichés, die een hooggeleerde literatuurwetenschapper – want in die hoedanigheid ontving Van het Reve wel degelijk een kwart eeuw zijn maandelijks Leidse loonzakje – volstrekt onwaardig zijn. Onder de boutades die hij aaneenreeg, is misschien wel het grootste misverstand dat de literatuurwetenschap zich met een kwaliteitsoordeel over literatuur zou moeten bezighouden.²² Terwijl dat nu juist, zeker waar het het verschil tussen literatuurwetenschap en literatuurkritiek aangaat, mijns inziens, misschien wel het meest essentiële onderscheid is.

Deze soms aanwezige interferentie tussen de deelvelden is her en der geïdealiseerd. Albrecht wijst er op dat in Duitsland geluiden opgaan om de genoemde, historisch gegroeide, scheiding tussen literatuurkritiek en literatuurwetenschap juist weer op te heffen: hij signaleert daarbij zelfs drie verschillende tendensen. Hij onderscheidt respectievelijk de optie om literatuurkritiek als “praktische Literaturwissenschaft” op te vatten; om voorts de literaire kritiek de boventoon te laten voeren en de wetenschap met haar eigen *Konstitutionsbedingungen* te confronteren; ten slotte wordt er door mensen gepleit voor “eine realisierbare Kooperation zwischen beiden”.²³ In Nederland interfereren de velden ook, maar door de betrokkenen zelf in een dubbelpositie is de overlap niet vaak benoemd. Iemand die dat wel deed, is Thomas Vaessens in zijn vorig jaar verschenen boek *Ongerijmd succes*. De huidige hoogleraar Moderne Nederlandse letterkunde aan de UvA was enige tijd poëziecriticus voor *Het Financieele Dagblad* en was in diezelfde tijd al als neerlandicus werkzaam.

Als academicus word ik geacht mij te wijden aan de wetenschappelijke bestudering van de contemporaine literatuur en cultuur, maar tegelijk ben ik, van harte én *qualitate qua*, te zeer bij mijn object betrokken om er werkelijk afstand toe te bewaren. Naast mijn academische werk – waarin ik probeer de subjectieve elementen en vooronderstellingen te expliciteren – mengde ik mij op andere plaatsen in de afgelopen jaren ongegeneerd in het debat over poëzie als criticus, maar ook als lid van jury’s en commissies, als verstrekker van subsidieadviezen, samensteller van een bloemlezing en auteur van waarderende essays over dichters. Ik heb zelf nooit wérkelijk het gevoel gehad dat de hoedanigheden van criticus en wetenschapper elkaar in de weg zaten. De academicus die claimt dat hij geen kritische positie inneemt, speldt zichzelf en zijn lezers/studenten iets op de mouw.²⁴

Vaessens heeft gelijk dat het lastig, zonet onvermijdelijk, is om je als actief neerlandicus buiten het terrein te houden dat ook – ten dele – je onderzoeksobject is of kan zijn. Onvermijdelijk omdat je nu eenmaal boeken en andere publicaties maakt die bijna altijd voor een groter publiek relevant zijn dan de vakgenoten en die bijvoorbeeld door de literaire critici van dag- en weekbladen worden besproken. Tot op zekere hoogte is het, denk ik, zelfs zeer wenselijk dat de neerlandicus vanuit zijn specifieke expertise bijdraagt aan het maatschappelijk debat over literatuur. De vermenging is ten dele onvermijdelijk. Een literatuurgeschiedenis zoals die van Hugo Brems is een duidelijk voorbeeld van een tekst die zowel subject als object van de neerlandistiek is – zoals ook de literatuurgeschiedenis van Asselbergs dat trouwens was.

Het zou naïef zijn te veronderstellen dat je als wetenschappelijk neerlandicus een onpartijdige totale buitenstaander zou kunnen zijn. Om wat dat betreft nog eenmaal terug te keren naar Bourdieus oratie: hij bood een fraai specimen van wetenschappelijke zelfreflectie waar het gaat om die objectiviteit. Eén van zijn punten is ook van toepassing op de letteren, wanneer hij het alwetende objectieve aura van de wetenschapper relateert: “Sans doute le sociologue n’est-il plus l’arbitre impartial ou le spectateur divin, seul apte à dire où est la vérité – ou pour parler comme le sens commun, qui a raison –, ce qui revient à identifier l’objectivité à une distribution ostentatoirement équitable des torts et des raisons. Mais il est celui qui s’efforce de dire la vérité de luttes qui ont pour enjeu – entre autre choses – la vérité.”²⁵ De wetenschapper aanschouwt niet – als onpartijdige scheidsrechter – de statische werkelijkheid of absolute waarheid, maar legt de *processen* bloot die leiden tot een bepaald waarheidsconcept in een bepaald tijdsgewricht.

Wij kunnen ons dus niet koesteren in de illusie van onpartijdige objectiviteit, zoveel is duidelijk. Maar ik denk niettemin dat het juist met betrekking tot literatuurkritiek noodzakelijk – en relatief eenvoudig – is om uit te gaan van distantie tot het onderzoeksveld. Dat we ons, zoals Bourdieu leert in zijn oratie, bewust zijn van de eigen verhouding die we hebben ten aanzien van ons onderzoeksobject. Een eerste stap naar verheldering van de verhoudingen zal allicht gedaan kunnen worden als de simpele poging gedaan wordt om nog eens precies te definiëren wat het object van onderzoek precies is. Misschien lijkt dat voor de hand liggend, maar het is toch geen overbodige luxe als we de, zojuist gesignaleerde, verschillen in definiëring in de verschillende taalgebieden in acht nemen. Zelf zou ik me hier voor wat betreft het onderzoeksobject – de literaire kritiek dus – gemakshalve maar tegelijk ook principieel, willen houden aan de definitie die ik, behoudens een kleine aanpassing, bij een eerdere gelegenheid formuleerde.

Literaire kritiek: de verzameling teksten waarin, zonder opgelegd eindoordeel, subjectief, publiekelijk en op schrift – of anderszins geboekstaafd en raadpleeg-

baar – recent verschenen publicaties becommentarieerd zijn die in aanmerking komen voor het predikaat ‘literair’.²⁶

Met deze definitie lijkt me de scheiding tussen subject en object tussen wetenschap en kritiek kristalhelder en daarmee de eerste stap gezet op weg naar een afstandelijker kijk op wat de literaire kritiek doet. Dit is het object dat vastligt voor onderzoek. Ik wijk hiermee wezenlijk af van de academische praktijk tot dusverre. Twee belangrijke exponenten van de wetenschappelijke omgang met literatuurkritiek die ik hierna zal behandelen, stellen zich, naar mijn idee, op een weinig perspectiefrijk want prescriptief standpunt. Zowel de achtereenvolgende bekleeders van de bijzondere leerstoelen Literatuurkritiek aan de Amsterdamse Vrije Universiteit – inmiddels vier in getal – als onderzoekers uit de hoek van de pragmadialectiek hebben een al te eenzijdige visie ontvouwd op de literatuurkritiek, voornamelijk omdat ze niet zozeer de kritiek bestuderen, als wel de critici op uiteenlopende wijzen voorhouden hoe ze zouden moeten handelen.

Zonder uitzondering alle bekleeders van de genoemde vu-leerstoel spreidden in hun respectieve oraties prescriptieve ideeën ten toon over wat een criticus al dan niet moet doen of laten. Het begon met Rob Schouten die bij zijn aantreden in 1993 een stelling poneerde als: “Het is, dacht ik, de taak van een geldige poëziekritiek om ook iets van de ideeënwereld achter die zo vaak versluisde en versluitende vorm te ontwaren en niet te blijven steken in die zo verleidelijke eerste indruk”.²⁷ Ook zijn opvolger Hugo Bousset formuleerde vier jaar later – weliswaar niet zo expliciet als de anderen – eisen aan wat de criticus zou moeten doen. Hij neemt uiteindelijk een normatief-prescriptieve en geen interpretatief-descriptieve houding in, als hij zijn centrale vraag stelt met betrekking tot de literatuurcriticus: “Hoe teksten, kritieken, essays schrijven over zoiets onvatbaars als de actuele roman? En aan welke normen kan hij worden getoetst? Sterker nog: kan hij aan normen worden getoetst?”²⁸ Na hem nam Maarten Doorman de leerstoel over en die had bepaald diametraal andere gedachten dan zijn voorganger, maar ook hij presenteert zijn eigen eisenset voor de criticus.²⁹ Op inhoudelijke rafels en andere mankementen is Doormans tekst al tamelijk solide uitgebeend door Bart Vervaeck³⁰, maar daar gaat het mij hier niet om. In zijn oratie noemt Doorman het “goed om even stil te staan bij wat men eigenlijk van een criticus mag verlangen”.³¹ Zich daarbij, blijkens de voetnoot, op tal van studies baserend uit uiteenlopende tijdvakken, komt hij tot de volgende vier punten: een criticus “informeert, hij oordeelt, hij geeft argumenten voor dat oordeel en hij engageert”.³² Weer vier jaar later wordt Doorman opgevolgd door de huidige hoogleraar Elsbeth Etty. Ook haar verhaal bevat een pakket van – journalistieke – eisen waaraan de criticus moet voldoen: “Aan recensenten moeten – behalve specifieke deskundigheid – de eisen worden gesteld die voor alle vormen van journalistiek gelden: te weten onafhankelijkheid, onbevangenheid, onpartijdigheid en fair play.”³³ Geheel los van de vraag hoe reëel dergelijke eisen zijn, is

mijn punt dat dit soort prescriptieve uitlatingen helemaal niet tot het takenpakket behoort van de wetenschappelijke kritiekbeschuwing. Het *ex cathedra* formuleren van eisen waaraan de literair criticus zou moeten voldoen is een onderneming waarvan het nut in elk opzicht trouwens ernstig betwifelbaar is. Ik geloof niet dat één beginnend, laat staan gevorderd, criticus Doormans of Ety's verlanglijstje uitknijpt en op zijn bureau legt als praktische *checklist* bij het schrijven van zijn kritieken.

De literatuurwetenschapper moet zich dan ook niet bezighouden met wat de criticus *moet*, maar met wat de criticus *doet*.

Nu zijn voornoemde bijzonder-hoogleraren allicht te verexcuseren met het – inderdaad – bijzondere van hun leerstoel: het zijn praktiserende critici die vanuit die hoedanigheid gevraagd zijn om deze positie gedurende vier jaar te bekleden en het is dus gerechtigd dat zij deze officiële gelegenheid aangrijpen om er een soort *state of the union* van te maken. Problematischer dunkt het me dat deze normatieve insteek ook aanwijsbaar is in publicaties met een serieuzere, hardere wetenschappelijke signatuur, namelijk uit de hoek van de *pragmadilectiek*.

Terecht signaleerde Klaus Beekman dat de houdbaarheidsdatum van argumentatie-analyse op basis van Abrams' poëticamodel, zoals die in Nederland door achtereenvolgens Mooij, Boonstra en Praamstra werd geïntroduceerd en gepraktiseerd, op een gegeven moment bereikt was: "Het steeds meer verfijnen van de classificatie en het beantwoorden van de vraag of een recensie al dan niet in een van de (sub)-categorieën paste, leek een doel op zichzelf te zijn geworden (...)"³⁴ Waar deze weg doodliep, werd de fakkel overgenomen door het vakgebied van de taalbeheersing. In publicaties als die van Verhoeven, Brandt, Uijttewaai en vooral in de Amsterdamse oratie van Grootendorst wordt, deels gewapend met voor de letterkunde nieuwe expertise uit de argumentatieleer, het argumenteren en oordelen object van wetenschappelijk onderzoek.³⁵ De blik van deze (relatieve) buitenstaanders werkt in zeker opzicht alleszins verfrissend voor de binnenwereld van de letterkunde. En van de gesignaleerde, minder wenselijke, overlap tussen subject en object hebben zij vanzelfsprekend geen last. Toch valt er op af te dingen.

Gerard Verhoeven was in Nederland in 1988 de eerste die zich vanuit een taalbeheersersachtergrond boog over kunst- en literatuurkritieken. Hij claimt dat in literaire recensies slechts schijnargumenten voorkomen: kritieken, zo zegt hij, zijn "normaliter geen persuasieve maar informatieve teksten, waarbij het leidend beginsel de verklaring van een gevoel is".³⁶ Dit kan allicht waar zijn voor een specifieke literair-historische periode – de Romantiek misschien – maar kan als zodanig nooit de algemene geldigheid hebben die Verhoeven eraan toekent. Hier wreekt zich, paradoxaal genoeg, datgene wat ikzelf zojuist bepleitte: Verhoeven staat juist te ver van het literaire veld om de nuances, strategieën en bewegingen binnen het domein adequaat in te schatten. Zijn feitenmateriaal uit de literaire praktijk is zeer karig: hij verwijst naar twee concrete casussen, die beide geen literaire kritieken betreffen. De literatuurwetenschapper valt direct op dat

Verhoeven een wel zeer onbevangen kijk op het literaire systeem heeft. Zo signaleert hij aan het einde van zijn artikel dat er algemeen gesproken veel consensus bestaat wanneer het de kwaliteit van "kunstwerken van iets oudere datum" betreft: "Natuurlijk kan er wel eens een (ten onrechte) vergeten figuur herontdekt worden; natuurlijk zijn er lichte gradaties en schommelingen in de voorkeuren. Dan wordt Bach wat hoger aangeslagen, dan Beethoven. Maar nooit zal Telemann als de top worden aangezien."³⁷ Dat laatste zou ik niet zomaar durven beweren. In de eerste plaats omdat ik daarvoor te weinig verstand van muziek heb. Maar vooral om twee andere, misschien wat meer serieuze redenen. Juist deze vraagstukken van canonvorming zijn bij uitstek bediscussieerbaar.

Enkele jaren vóór Verhoeven zijn artikel schreef, signaleerde Bourdieu al in zijn *Questions de sociologie*, mede op basis van veldonderzoek, het eigenlijk niet zo heel opzienbarende feit dat er ook in de muziek geen vaststaande canon is, maar dat net als bij andere kunstvormen, smaak in klassieke muziek een kwestie van distinctie is. De waardering voor een bepaald soort klassieke muziek heeft te maken met sociale factoren – leeftijd en opleiding bijvoorbeeld – én de plaats die men inneemt in het culturele veld.³⁸ Waarbij zich allerlei onverwachte ontwikkelingen kunnen voordoen: "Chopin, longtemps disqualifié par le piano des jeunes filles de bonne famille, a maintenant fait son tour et trouve des défenseurs enflammés chez les jeunes musicologues."³⁹ Daarnaast is het nogal ongelukkig dat Verhoeven zich, bij het vaststellen van de consensus, richt op "kunstwerken van iets oudere datum". Juist dat soort teksten is zelden object van de literaire kritiek – spaarzame gelegenheden als heruitgaves van oud werk daargelaten. Bij die zogenaamde consensusvorming zijn allerlei andere krachten in het veld betrokken dan de literaire kritiek. Dat Verhoeven zich daaraan weinig gelegen laat liggen, blijkt uit zijn slotparagraaf waar hij het bestaan veronderstelt van "esthetische universalia" die hem tot een slotoverweging brengen (die hijzelf overigens "tentatief" noemt) waarin hij van de criticus (of wetenschapper, want zo helder is het onderscheid bij hem hier niet) verwacht dat hij "zijn esthetische gevoel zou laten prevaleren boven bepaalde wetenschappelijke opvattingen (het structuralisme bij Sötemann) of bepaalde godsdienstige of morele opvattingen, zoals die voor de opkomst van *l'art pour l'art* tamelijk algemeen waren".⁴⁰ Opnieuw eindigt hier het wetenschappelijke betoog dus in een *raadgeving* voor eventuele critici, met als bijkomend probleem dat hier een op zijn best zeer gedateerd te noemen, maar in elk geval zodanig abstracte kijk op de literaire werkelijkheid wordt gegeven, dat de overwegingen over literaire kritiek eigenlijk als louter theoretische exercities moeten worden beschouwd.

Overigens moet opgemerkt worden dat bevindingen als die van Verhoeven ook terug te vinden zijn in meer recente publicaties als die van Raymond Boudon, die stelt dat "il existe des oeuvres et des artistes considérés comme 'classique', des hiérarchies relativement stables des oeuvres et des artistes (...). On en conviendra, de tels faits ne sont

pas seulement des curiosités. Ils sont consubstantiels à l'art même".⁴¹ In een recente aflevering van *Parmantier* plaatst Hugo Verdaasdonk, vanuit een meer empirische invalshoek, stevige kanttekeningen bij Boudons opvatting dat aan literatuur universele wezenskenmerken ten grondslag zouden liggen. Daarbij komt hij overigens, voor wat betreft de argumentatieve kant van de zaak, toch ook weer in de buurt van Verhoevens opvattingen.⁴²

Op iets andere wijze breekt een gebrek aan inzicht in de reële verhoudingen binnen het literaire en literair-kritische veld ook de beschouwing op die Eveline Brandt in 1994 in het *Tijdschrift voor Taalbeheersing* publiceerde. Enigszins parmantig poneert zij de absolute stelling "dat vele recensies slecht zijn".⁴³ Voorts ontvouwt zij een "ideaalmodel", waarbij zij uitgaat van een één-op-éénverhouding tussen criticus en krantenlezer. Met een duidelijke taakverdeling: "Een recensent moet met zijn betoog de lezer zien te overtuigen door diens mogelijke twijfels of tegenwerpingen te ondervangen. Dit vereist onder meer een redelijke opstelling, met andere woorden een constructieve discussiehouding van de recensent."⁴⁴ Brandt heeft oog voor de specifieke beperkingen die het genre aan de recensent oplegt, maar beperkt zich al te zeer tot de praktische journalistieke randvoorwaarden die aan een recensie gesteld worden. Deze "beperkingen betreffen onder meer de nieuwsaarde die een onderwerp moet hebben, de ruimte (of liever het ruimtegebrek) in de krant en de druk van een deadline".⁴⁵ Brandt formuleert vervolgens vier eisen waaraan een literaire kritiek dient te voldoen:

- 1) De recensent dient de lezer te informeren, en wel op een correcte wijze die recht doet aan de feiten.
- 2) Het waardeoordeel dient weloverwogen en met argumenten onderbouwd te zijn. Bovendien moet het gemakkelijk als zodanig herkenbaar zijn en ondubbelzinnig geformuleerd zijn.
- 3) De argumenten voor het waardeoordeel dienen betrekking te hebben op aspecten en/of kenmerken van het werk zelf. De argumenten moeten duidelijk als zodanig herkenbaar zijn.
- 4) a. De recensent moet zorgen dat zijn beoordelingscriteria duidelijk worden.
b. De recensent dient zijn beoordelingscriteria consequent toe te passen.⁴⁶

Dit is beslist een indrukwekkend eisenpakket en Brandt lijkt haar eigen ideaalmodel in veel opzichten haast als wondermiddel te zien. Het is enerzijds volgens haar "bruikbaar als analytisch instrument". Met het model kan namelijk "het intuïtieve gevoel dat een recensie niet deugt (...) geëxpliciteerd en gemotiveerd worden".⁴⁷ Als "duidelijk voorbeeld van een slechte recensie" noemt Brandt vervolgens een kritiek van Arjan Peters in *de Volkskrant* op een boek van Karin Spaink. Er deugt niets van die kritiek. Peters is niet

duidelijk wat betreft zijn "hoofdstandpunt", gebruikt "goedkope ironie", en hanteert een drogreden *ad hominem* wanneer hij de auteur Spaink diskwalificeert als "onbescheiden en ijdel", vanwege het etaleren van haar omvangrijke boekencollectie. Brandt stelt:

Maar het gaat hier om literatuur, fictie! In elke elementaire inleiding tot de literatuurwetenschap wordt benadrukt dat een schrijver nooit zomaar aan zijn hoofdpersoon gelijkgesteld mag worden, ook niet als er autobiografisch materiaal in het boek is verwerkt. Al zou de schrijfster ijdel en onbescheiden zijn, dan zegt dat nog niets over de kwaliteit van haar boek. Volgens Peters echter wel: hij noemt het resultaat 'dubieus'.⁴⁸

Er valt nogal wat te zeggen over deze passage – zeker voor mensen die wat verder zijn gekomen dan enkele elementaire inleidingen tot de literatuurwetenschap. Maar het merendeel van die kanttekeningen doet hier eigenlijk niet ter zake. Belangrijk voor mijn verhaal zijn drie manieren waarop Brandt naast de zaak redeneert. Zij geeft er, ten eerste, blijk van zelf uit te gaan van duidelijke, allicht onbewuste maar niettemin evidente, poëtische opvattingen. Het betreft een alleszins respectabele en acceptabele opstelling inzake literatuur: de schrijver en de ikfiguur in een roman mogen niet zomaar gelijkgesteld worden. Maar, hoe algemeen aanvaard ook, dit is natuurlijk een aan tijd en plaats gebonden opvatting over literatuur. Dat dat toevallig *onze* tijd en *onze* plaats is, is de kwestie niet. Deze opvatting kan niet gelden als zogenaamd objectieve, normatieve invalshoek om de praktijk van een criticus aan te meten en te beoordelen. Ten tweede – en dat is zo mogelijk nog belangrijker en in elk geval principiëler – dunkt het mij eenvoudigweg niet de functie van de literatuurwetenschapper om critici te laken of te prijzen over hun gedragingen. De wetenschapper moet die gedragingen interpreteren, registreren, analyseren en in een ruimer kader plaatsen. Het is niet aan de literatuurwetenschap om een oordeel te geven over de kwaliteit of ethische toelaatbaarheid van, bijvoorbeeld, het argument *ad hominem*. Het is aan ons om vast te stellen dat zo'n argument door een bepaalde criticus op een bepaald moment veel gebruikt wordt als kennelijke strategie en voorts te proberen hier conclusies aan te verbinden voor de situatie in het contemporaine literaire veld.

Nogal naïef dunkt mij, en dat is mijn derde kanttekening, Brandts veronderstelling dat haar "model ook [kan] dienen als 'schrijfhulp', als *reminder* bij het schrijven en reviseren van een literaire dagbladrecensie".⁴⁹ Op dit punt kom ik nog terug na bespreking van de oratie die Rob Grootendorst in 1998 uitsprak bij zijn aantreden als hoogleraar *Taalbeheersing* aan de UvA, onder de alarmerende titel *Crisis in de kritiek* en de verhelderende ondertitel *Argumentatietheorie en literaire recensies*. Grootendorst beoogt niet zozeer een "originele bijdrage aan de literatuurwetenschap te leveren", maar hij "wil nagaan wat een argumentatietheoretische visie op literaire recensies

oplevert”.⁵⁰ Opnieuw is de opzet veelbelovend: een expert met niet-literaire expertise biedt inzichten in de wijze waarop recensenten hun werk doen. Andermaal is het een teleurstelling en komt dat omdat hij zich te weinig rekenschap geeft van de interne wetmatigheden van het literaire veld.

Het uitgangspunt van Grootendorsts analyse is wat dat betreft alweer zo’n vreemde abstractie. Conform de uitgangspunten van de pragmadialectische ‘Amsterdamse school’ gaat hij uit van een meningsverschil dat de argumentatie – in dit geval in de kritiek – probeert op te lossen. Wie protagonist is in het meningsverschil is duidelijk, dat is de criticus. Als antagonist wijst Grootendorst – net als Brandt – de lezer aan. De criticus moet in zijn, wat in Amsterdamse vaktaal heet, “niet-gemengde verschil van mening”⁵¹ met de lezer gemeenschappelijke uitgangspunten delen: “feiten, normen, waarden en waardenhiërarchieën”.⁵² Maar tot welke ontdekking komt Grootendorst na een eerste terreinverkenning? Er zijn helemaal geen algemeen erkende beoordelingscriteria voor literatuur die als gemeenschappelijke uitgangspunten kunnen dienen. En *en passant* ontdekt hij ook nog eens dat critici uiterst selectief – om niet te zeggen onbetrouwbaar – omgaan met controleerbare feiten uit de besproken werken. Hij komt “onherroepelijk tot de conclusie dat literaire recensenten geen echte oplossing van het niet-gemengde verschil van mening tussen de recensent en zijn lezer kunnen bewerkstelligen, maar altijd voor een belangrijk deel op autoriteitsargumenten berusten, en wel op gezag van de recensent”.⁵³ Op dat laatste punt zal ik nog terugkomen, maar ik moet eerst nog even stilstaan bij een inschattingsfout die we ook terugzien bij andere publicaties uit de hoek van de argumentatieanalyse.

Zo is er Tigrelle Uijtewaai, een studente van Rob Grootendorst die haar doctoraal-scriptie in 2002 uitwerkte tot een artikel voor het *Tijdschrift voor Taalbeheersing*. Zij onderzocht het gebruik van citaten in literaire recensies. De strekking van haar artikel: “Uit de eisen die theoretici aan voorbeeldargumentatie stellen, blijkt dat citaten correct, typerend, voldoende en relevant moeten zijn. Wanneer ze niet aan deze vier eisen voldoen, ontstaan er problemen.”⁵⁴ Ook zij gaat uit van een één-op-éénverhouding tussen recensent en lezer en stelt: “Lezers zullen hun critici moeten vertrouwen en ervan moeten uitgaan dat zij voldoende redenen hebben voor hun uitspraken.”⁵⁵ Die redenen voor zijn uitspraken heeft de criticus altijd, maar die zijn, laat ik me voorzichtig uitdrukken, lang niet altijd die van de redelijke gedachte-uitwisseling waar bij dit model van uitgegaan wordt.

Criticus en lezer in een soort ideale proefopstelling tegenover elkaar zetten als antagonist lijkt me een cruciale denkfout, die voortkomt uit te weinig inzicht in de werkelijkheid van de literaire wereld en de strijd op het literaire veld, waarbinnen de criticus zijn rol speelt. De reële praktijk van de criticus is namelijk veel pluriformer dan alleen voorlichter te zijn met als eerste, laat staan enige, persoon zijn lezer voor ogen. Allicht zullen er critici zijn die als zodanig te beschouwen zijn, en dan kom je in de buurt bij het soort recensent dat Hans Goedkoop betitelt als “corveedraaiers”, de men-

sen die “elke week weer een roman van Nederlandse bodem door de molen moeten halen”.⁵⁶ Maar zelfs dit soort brave voorlichter wordt op een of andere wijze gestuurd door zijn chef-kunst die toch graag de ene roman snel en de andere minder urgent (of niet) besproken ziet of die een nieuwe publicatie – al dan niet bewust – niet doorstuurt. Zo is in de meest simpele voorstelling van zaken al ruis aanwezig, die een totaal vrije keuze om het debat aan te gaan relativeert.

De tegenstelling waar Grootendorst en Brandt van uitgaan is niet alleen te beperkt, maar ook statisch en ook als zodanig een irreële versimpeling van de complexe, dynamische werkelijke situatie. Het volgende voorbeeld uit Von Heydebrands en Winko’s *Einführung in die Wertung der Literatur*, is fictief maar daardoor niet minder reëel voor de praktijk van de criticus:

Eine vielbeschäftigte Literaturkritikerin, freie Mitarbeiterin einer angesehenen liberalen Zeitung, bekommt von der Redaktion ein Konvolut lyrischer Neuerscheinungen mit der Bitte um eine Sammelrezension. Weil sie wenig Zeit hat, wählt sie nur wenige Bücher aus, die sie für exemplarisch hält und über die sie ohne großen Lekturaufwand etwas Substantielles sagen kann. Bis zu diesem Punkt des Beispiels haben wir es mit einer Reihe von Selektionshandlungen zu tun: Die erste bildet die Auswahl durch die Zeitungsredaktion, die vom weltanschaulichen Profil der Zeitung oder auch des Feuilletonredakteurs mitbestimmt sein könnte, sich aber vielleicht auch mit dem literarischen Renommee der ausgewählten Autoren begründen ließe. Die zweite vollzieht die Rezensentin selbst, indem sie sich von ihrer Kenntnis der literarischen Öffentlichkeit, ihrem Zeitmangel und wahrscheinlich individuellen Vorlieben leiten läßt.⁵⁷

Zelfs een relatief eenvoudige freelance-criticus is al ondergeschikt aan allerlei selectiehandelingen, nog voordat hij maar kan gaan nadenken over de eerste zin van zijn kritiek, laat staan van te gebruiken argumenten in dit niet-gemengd verschil van mening.

Er zijn meer redenen om die één-op-éénverhouding van criticus en lezer onwaarschijnlijk te achten als uitgangspunt. Ik wees al op de complexe werkelijkheid voor zelfs de brave corveedraaiers, maar veel talrijker zijn de critici die met hun artikelen iets heel anders willen dan zich richten tot een (ideale) lezer. Er zijn de critici die hun kritieken schrijven om hun eigen, al dan niet poëtische, positie in het literaire veld te verdedigen: denk aan de fameuze kritieken op de Vijftigers die Bertus Aafjes in *Elsevier* publiceerde, of de kritieken die Paul Rodenko schreef om de complexe poëzie van Vijftig juist ingang te doen vinden. Maar een criticus kan bijvoorbeeld ook beogen in de confrontatie met de te bespreken tekst zichzelf te ontdekken. Neem Hans Goedkoop die, in een lezing in zijn hoedanigheid van gastcriticus aan de Universiteit Groningen, een pleidooi hield om te leven met wat je leest. Wat voor de criticus betekent: “Je zult moeten vragen wat

een boek met jou moet en jij met het boek, wat het laat zien en of jij dat eerder zag. Je zult schaamteloos en egocentrisch aan jezelf moeten denken, ik, ik, ik, want jij en niemand anders bent de maat der dingen hier.”⁵⁸

Een aan Goedkoop verwante invalshoek – maar met andere accenten – zien we in het statement over de functie van de criticus dat de prominente Vlaamse avant-gardist Jan Walravens in oktober 1955 in Den Haag uitsprak, in een publiek debat met een overigens wel zeer geboorneerde Dr. Annie Romein-Verschoor. Walravens bepleitte (en praktiseerde in zijn eigen teksten) een principieel engagement, en dat was overigens zeker geen engagement in engpolitieke zin.⁵⁹ Voor hem moest de criticus veel meer zijn dan louter beoordelaar van kunstwerken, laat staan een voorlichter voor het publiek. Walravens beoogde een zeer creatief-artistieke instelling: de criticus verhiel zich ten opzichte van proza en poëzie, zoals de scheppend schrijver ten opzichte van zijn eigen tekst. De criticus stelt zich aldus Walravens “zo eerlijk en waarheidsgetrouw mogelijk tegenover het werk, en zijn artikels schrijft hij niet om de auteurs op de vingers te tikken, maar om zijn eigen wezen te toetsen aan dat van de kunstenaar en zijn eigen ervaring van en meditatie over het leven tegenover de ervaring en meditatie van de kunstenaar te zetten”.⁶⁰ Walravens plaatste zich voorbij de fictie van een objectieve kritiek en stelde dat de ware criticus altijd op het snijvlak actief zou zijn: *objectief* voor zover hij recht doet aan alle aspecten van het kunstwerk, *subjectief* voor zover het “meest eigene wezen van de criticus” in het geding is en geen van buitenaf opgelegd normenstelsel. Duidelijk is in elk geval dat de verhouding criticus-lezer hier niet speelt. Tot op zekere hoogte is Walravens’ instelling te vergelijken met die van Goedkoop bijna vijftig jaar later: het bedrijven van kritiek is een middel tot zelfinzicht. Daarnaast wijst Walravens, tamelijk terloops eigenlijk, nog op een andere verhouding die de criticus heeft, namelijk met de besproken schrijver. Een dialogische verhouding die volgens mij overigens in de praktijk een veel zwaardere rol speelt dan vaak gedacht wordt.

Soms speelt het – vermeende – lezerspubliek natuurlijk wel degelijk mee: wanneer de chef kunst bepaalde boeken naar voren schuift die besproken *moeten* worden. De nieuwe roman of bundel van een vooraanstaande auteur, bijvoorbeeld. Maar ook dan is, behalve die – abstracte – lezer direct ook de macht binnen het journalistieke veld in het geding. Ook in Bourdieus waarneming speelt bij de criticus de lezer geen rol. De recensiepraktijk is in de eerste plaats een machtsstrijd met de culturele concurrentie: “Dans le cas du journalisme, le critique du *Figaro* produit non les yeux fixés sur son public mais par référence au *Nouvel Observateur* (et réciproquement). Pour cela, il n’a pas besoin de se référer intentionnellement à lui: il lui suffit de suivre son goût, ses inclinations propres, pour se définir contre ce que pense ou dit le critique du bord opposé qui fait lui-même la même chose.”⁶¹

Samengevat kunnen we zeggen dat in het bewustzijn van de criticus de lezer allicht af en toe een rol speelt, maar zeker niet als enige richtpunt. En dan bestaat ook

nog wat Bourdieu met een mooie term de “intentie-loze intentie” noemde.⁶² Objectieve activiteiten binnen het literaire veld kunnen effecten hebben die totaal anders zijn dan hun oorspronkelijke bedoeling. Duidelijk moge zijn: een literaire kritiek beschouwen als product van een redelijk meningsverschil tussen criticus en lezer is een simplificerende abstractie. Er spelen bij critici in de praktijk overwegingen van allerlei slag, die, niet eens per se uit kwade wil, hoe dan ook niets te maken hebben met het “kritisch redelijkheidsideaal” dat volgens Grootendorst de “pragmadilectische grondwet” is.⁶³ De radicale instelling die NRC-criticus Ilja Leonard Pfeijffer aan de dag legt in een interview, is een voorbeeld van het andere uiterste. “Als polemist is het niet je taak om de waarheid aan het volk kenbaar te maken. Het gaat erom de ander zo effectief mogelijk onder het gras te schoffelen. De waarheid is daarbij eerder een soort hinderlijke bijkomstigheid, iets dat je maar beter kunt negeren of verdraaien.”⁶⁴ Deze uitlating is zeldzaam in haar expliciteit, het is zonder twijfel een boutade, maar het indiceert hoe ook de literaire kritiek in werkelijkheid kan werken.

Literaire critici zijn spelers op het literaire veld en als zodanig hebben ze allerlei andere belangen te dienen dan de ideale functie die Grootendorst voor hen weggelegd ziet. Grootendorst hoopt op het einde van zijn oratie zelfs op “een echte cultuuromslag”, zodat er een soort literair-kritisch Arcadië ontstaat, waar lam en leeuw vredig tezamen liggen, een “normaal discussieklimaat, dat volgens de pragmadilectiek (...) inhoudt dat de deelnemers zich aan de spelregels van een kritische discussie houden (...)”, waarbij “de externe omstandigheden bevorderlijk zijn voor de vrijheid van meningsuiting, intellectueel pluralisme en het creëren van praktische mogelijkheden om een kritische discussie te voeren”.⁶⁵ Deze cultuuromslag is er een waarvan ik me afvraag of ik die wenselijk acht – tenzij om de absolute geeuwverwekkende saaiheid van het gehele literaire discours te garanderen.

Maar dat is natuurlijk precies het soort overwegingen waaraan ik me nu juist vanuit analytisch oogpunt niet wil wagen. Belangrijker is een ander punt. Reëel is deze wensdroom natuurlijk allerminst: wie zou immers zo’n directief moeten uitvaardigen dat literaire kritiek er moet uitzien zoals Grootendorst dat verlangt? Maar stel nu eens dat deze situatie zich wel zou voordoen, dan zou dat het uitgelezen klimaat opleveren waarbinnen bepaalde critici – jongere, dwarse, vernieuwende – zich acuut uit distinctiedrift en al dan niet bewuste strategie radicaal zouden gaan verzetten tegen juist deze opgelegde regels. Ook dat is de inzet van de strijd binnen het literaire veld.

Mijn bezwaar tegen de wetenschappelijke benadering van literatuurkritiek zoals de laatste decennia in Nederland gepraktiseerd wordt, is dus tweeledig. Ten eerste zien we het, op zijn minst erg onbevangen maar eigenlijk gewoon ook onwenselijke, idee dat wetenschappers zouden kunnen of moeten voorschrijven wat literatuurcritici als actants in het literaire veld moeten – of zouden moeten – doen. Het is een positie die

in de realiteit niet goed voorstelbaar is, tenzij we ons Sovjetrussische verhoudingen als onder het beruchte Schrijverscongres van Zjadnov in 1934 voor de geest halen, met de doctrine “dat het de plicht van de schrijver was ‘te zorgen voor een waarheidsgetrouwe, historisch-concrete schildering in haar revolutionaire ontwikkeling’, waarbij hij rekening moest houden met ‘het vraagstuk van de ideologische omvorming en opvoeding van de arbeiders in de geest van het socialisme’”.⁶⁶ En als wetenschappers al in die positie zouden zijn, zou dat binnen het literaire veld meteen erin uitmonden dat men zich, vanuit overwegingen van distinctie, als critici fel en expliciet tegen dat soort richtlijnen zou verzetten.

Mijn tweede bezwaar geldt met name de praktijk van de pragmadialectische benadering. En het woord ‘bezwaar’ klinkt hier eigenlijk te zwaar. Ik zie namelijk veel perspectief in de kennis van argumentatieanalytici. Binnen de neerlandistiek heeft men zich tot nog toe, zoals gezegd, voornamelijk beperkt tot het vrij rudimentaire en intussen meer dan een kwarteeuw oude model van Mooij en zijn navolgers.⁶⁷ De benadering waarvan Klaus Beekman de stagnatie al signaleerde. Ik denk dat er louter winst te behalen valt voor het onderzoek naar kritieken als we gebruik maken van de ruime expertise die er bestaat en vooruitgang die nogal altijd geboekt wordt op het gebied van de argumentatieanalyse. Het zou zinvol zijn als we tot een model konden komen dat zich rekenschap geeft van het feit dat kritische uitspraken geen statische passages zijn binnen een één-op-éénverhouding, maar dat ze een rol vervullen in een complex, dynamisch discours met zeer uiteenlopende gesprekspartners.

Ik sla hier een moment een zijpad in voor een meer algemene overweging. De omgang van de pragmadialectiek met de letterkunde is exemplarisch voor een meer algemene, niet per se heel zorgvuldige, omgang met de verworvenheden van letterenonderzoek. Misschien kan ik mijn punt het beste illustreren met de verzuchting van een collega, die namens zijn letterenfaculteit zitting nam in een interfacultaire beoordelingscommissie van enige projecten. Hij stelde vast dat elke collega respectvol zweeg als de astrofysicus, biochemicus, cardioloog et cetera van het gezelschap de aanvraag van zijn eigen specialisme toelichtte. Zodra echter de letterkundige het woord nam, bleek iedereen wel eens een roman van Connie Palmen gelezen te hebben of de boekenbijlage bij te houden en achtte men zichzelf derhalve direct oordeelsbevoegd en debatteerde men van harte zonder enige inhibitie mee. Letterkunde, zo lijkt de gedachte vaak, doet iedereen er wel eventjes bij. Ik vrees dat de letterkundeonderzoekers zelf die benadering in de hand werken door hun al te bescheiden of democratische attitude: iedereen die kan lezen heeft de belangrijkste stap binnen ons vak immers al gezet? Zeker als je er, zoals bij Nederlands, niet eens een moeilijke vreemde taal voor hoeft te leren. Ik zou willen pleiten voor meer zelfbewustzijn bij de letterkundige neerlandicus. Enkele jaren geleden heb ik zelf nog, met mijn collega Vaessens, in een artikel gewezen op de tekort-

komingen *binnen* ons vak.⁶⁸ Onze kanttekeningen waren – en sommigen zijn – reëel. Maar wat we toen misschien te weinig benadrukten in dat kritisch getoonzette stuk is, dat we als neerlandici natuurlijk wel degelijk kunnen bogen op een enorme expertise: niet alleen tekstanalytisch, maar ook historisch en zeker ook systeemtheoretisch. Onlangs uitte de Amsterdamse hoogleraar Europese Letterkunde Joep Leerssen de hartenkreet dat letterenonderzoekers *tout court* in verhouding tot collega’s te veel geneigd zijn hun eigen specifieke vakkennis te onderschatten. Ik ben het daarmee eens. De letterkunde, de wetenschap van de literatuur, de letterkundige neerlandistiek kan, wat dat betreft, meer zelfvertrouwen gebruiken.

Terug naar de literatuurkritiek en de wetenschappelijke benadering ervan. Ik ben bijzonder gelukkig dat ik mijn pleidooi voor een reëlere analyse van literaire kritieken vanaf aanstaande zomer concreet vorm kan geven. In samenwerking met mijn collega Peter Jan Schellens, hoogleraar Taalbeheersing van het Nederlands aan onze universiteit, ga ik een NWO-programma uitvoeren, dat ons met een aantal mensen in staat stelt op basis van gelijkwaardigheid de expertise van modern-letterkundigen en taalbeheersers te doen samengaan, om tot een realistischer benadering te komen van de argumentatiestrategieën die gebruikt worden in het dynamische veld van de literatuurkritiek. Onder meer deze onderzoeksresultaten zullen de basis moeten zijn van de *Geschiedenis van de Nederlandse Literatuurkritiek tussen 1945 en 2005* die ik de komende jaren beoog te schrijven.

Binnen het bestek van dit betoog heb ik slechts een gedeelte van het in Nederland uitgevoerde onderzoek naar kritieken gedurende de afgelopen decennia de revue kunnen laten passeren. Daarbij heb ik zelfs delen geheel buiten beschouwing gelaten, zoals de resultaten van de empirische en institutionele analyses en delen van het poëticaonderzoek die ook van doen hebben met literaire kritiek. Alle benaderingen hebben echter gemeenschappelijk dat nog nooit de stap gezet werd om tot een integrale analyse te komen van de wording van de naoorlogse literatuurkritiek in Nederland.

Dat is niet alleen van belang omdat het veld van de literatuurkritiek uiterst fascinerend materiaal biedt voor de onderzoeker, zodat zo’n onderzoek op zichzelf al tot een spannend avontuur wordt. Maar ook omdat een kijk op het contemporaine corpus van literaire kritieken door de decennia heen allicht zal leiden tot correcties op ons onvermijdelijk door achterafvisies bepaalde beeld van de literatuurkritiek en daarmee van de literatuurgeschiedenis als geheel. Natuurlijk zijn de veranderingen in het veld immens. Ruim een halve eeuw geleden kon Rodenko nog overwegen dat een literatuurgeschiedenis eenvoudigweg een geschiedenis van de kritiek zou kunnen zijn. Twee jaar geleden wees Hugo Verdaasdonk terecht op de totaal gewijzigde constellatie in de kritiek: inmiddels doen andersoortige bladen ertoe, andere media, andere mechanismen dan zogenaamd autonoom literaire.⁶⁹ Binnen het veld van de literatuurkritiek en -beschou-

wing in bredere zin opereren nog altijd *old school*-critici die zich, om wat voor (zeer uiteenlopende) redenen dan ook, niets gelegen laten liggen aan de gewijzigde verhoudingen.

Daarnaast is de omgang met literatuurkritiek van een succesauteur als Kluun veelzeggend. Hij produceerde twee jaar geleden twaalf dichtbetikte A-4tjes die het deelnameformulier waren ter mededinging van een *Effie*, de belangrijkste Nederlandse marketing-award. Hij beschrijft in die tekst expliciet de strategie waarmee hij van zijn debuutroman *Komt een vrouw bij de dokter* een succes maakte.⁷⁰ Dit alles onder het motto “Reclame werkt, ook in literatuur”, en vergezeld van fascinerende inkijkjes in de weg naar succes. Meermalen staan er in dit deelnameformulier buitengewoon interessante verwijzingen naar poëtische vooronderstellingen, zoals: “Het was maar goed dat *Komt Een Vrouw Bij De Dokter* door de communicatieaanpak niet afhankelijk was van de literaire recensenten. Anders was het niet eens tot een tweede druk gekomen.” Het mag dan ook op zijn minst ironisch heten dat de felbegeerde *Effie* uiteindelijk niet aan Kluun toegekend werd, met als argument van de jury “dat het product zelf van invloed is geweest op het succes, niet de communicatie”.⁷¹ Het boek was te goed, zullen we maar zeggen. We zullen overigens maar niet stilstaan bij de vraag wat dit trouwens zegt over de kwaliteit van de producten van wél bekroonde campagnes. De juryleden hanteren hierbij intussen wel, paradoxaal genoeg voor zulke *state of the art*-reclamemensen, een zeer traditioneel klassiek-literaire maatstaf, waarbinnen kwaliteit als iets autonooms gezien wordt.

Wat men van dergelijke demarches ook moge denken: ze zijn buitengewoon relevant materiaal voor de onderzoeker naar de rol, functie en plaats van de literatuurkritiek in de eenentwintigste eeuw.⁷² Want dat is hoe dan ook wat literatuurkritiek in welke vorm dan ook blijvend relevant maakt: de kritiek zélf vormt in alle tijden de eerste geboekstaafde reactie op wat literair nieuw is, en leert ons als zodanig heel veel over het denken en doen van de mens in zijn tijd.

Ook Pierre Bourdieu eindigde zijn *Leçon sur la leçon* met expliciete dankzeggingen. Dat is op zich natuurlijk een wat precaire exercitie van iemand die zojuist het sterk conventionele en cultuurbepaalde van het tekstgenre heeft gethematiseerd. Mij lijkt het niettemin het moment waarop ook bij Bourdieu conventie en intentie samenvielen. In die zin sluit ik ook graag af met mijn eigen blijken van erkentelijkheid.

Zeer geacht Stichtingsbestuur en College van Bestuur van de Radboud Universiteit: ik wil u traditiegetrouw maar oprecht bedanken voor het in mij gestelde vertrouwen, en voeg daar graag aan toe dat het voor mij werkelijk zeer bijzonder is om benoemd te worden in de stad waar ik grootwerd, aan het Instituut waar ik studeerde en promoveerde, en aan de universiteit die mede opgericht werd door de overgrootvader van mijn kinderen.

Zeer geachte Decaan, hooggeleerde Sars, beste Paul: ik heb mij vanaf het allereerste moment van onze – aanvankelijk nog potentiële – professionele samenwerking welkom gevoeld aan de Nijmeegse letterenfaculteit. Ik hoop dat onze omgang velen tot voorbeeld mag strekken – en dan met name jouw aandeel daarin.

Beste studenten, ik heb toen ik zelf nog studeerde zeer bewust mijn onderwijsbevoegdheid nooit gehaald. Zelfs aan het einde van de doemige, permanent werkeloze jaren tachtig, wilde ik het risico niet lopen om ooit voor een klas te hoeven moeten staan. Het verplichte onderwijs dat ik als promovendus zou moeten gaan geven, zag ik als akeelige bijkomstigheid in de eeuwigdurende onderzoekshemel die een echte universitaire aanstelling zou zijn. Het waren juist die eerste onderwijservaringen echter, die voor mij een regelrechte openbaring waren. Ik heb vanaf het begin genoten van het debat met studenten, van het overdragen – én terugkrijgen – van slimme dingen en van het geconfronteerd worden met je eigen en andermans beperkingen. Het is mij in de loop der jaren stilaan steeds meer gaan ergeren dat in de universitaire wereld zo nu en dan het moeten vervullen van onderwijs als een soort degradatiemiddel gebruikt wordt. Wie geen goed onderzoek levert, zetten we maar wat langer voor de studenten. Uiteraard functioneert onderwijs alleen maar optimaal wanneer het gekoppeld is aan een gedegen onderzoekspraktijk – maar naar mijn smaak wordt de waarde van iemand die *goed* is in kennisoverdracht binnen de universiteit nogal eens onderschat.

Zeergeleerde Vanheste, beste Bert. Jij bent degene geweest die me op de weg naar Vlaanderen heeft gezet, die mijn eerste onderzoeksresultaten, mijn eerste boeken en daarmee ook alles wat er volgde, richting gegeven heeft. Jij bent daarmee van onovertroffen belang geweest en ik zal je als zodanig ook nooit vergeten.

Hooggeleerde Fens, beste Kees. Net zomin als jij strikt genomen de opvolger bent van Asselbergs, ben ik het van jou. Toch wordt ook die vergissing nog weleens gemaakt. In de letter sprak jij je intussen al eens uit over mijn benoeming, maar weinigen weten beter dan jij dat de het gaat om, om Johannes aan te halen, wat is voortgebracht uit de Geest. Ik hoop dan ook te blijven werken in de geest waarover ik, toen nog als jouw promovendus, alweer meer dan tien jaar geleden schreef bij gelegenheid van je emeritaat: “er is iets gemeenschappelijks, misschien zelfs iets van alle tijden, dat de leermeester onuitwisbaar inbracht. De literatuur, het literaire werk, is in ieder geval het begin, zelfs al is er geen einde.” Over de literatuur zal ik waken.

Hooggeleerde Buelens, hooggeleerde Vaessens, allerbeste Geert en Thomas. Ikzelf, maar ik ben natuurlijk ook maar een ignorante pion in het veld, zou het bij uitstek een voorbeeld van intenteloze intentie willen noemen dat wij binnen een jaar tijd collegae

proximae werden. Ik geloof dat niemand van ons dit perspectief voor zich zag, toen wij in januari 2000 aan de eettafel van uitgever Marc Beerens, samen met Marc Reugebrink en Jan de Roder, aan de wieg stonden van het fameuze tijdschrift dat de letterkundige neerlandistiek zo onherkenbaar zou veranderen. Natuurlijk was het het begin van een nieuwe eeuw, dus het juiste moment. Maar wiegedood is nog altijd een medisch raadsel. Ons tijdschrift *Vers twee* kwam er niet. Niettemin zijn wij, in wisselende combinaties, elkaar altijd blijven volgen, begeleiden, bemoedigen en – indien nodig hard – blijven bekritisieren en ik beschouw dat hoe dan ook nog bijna elke dag als referentiekader voor alles wat ik schrijf. Thomas en Geert, met name jullie raden en daden zijn van onschatbare waarde voor mij.

Hooggeleerde Bekkering, hooggeleerde Steenmeijer, beste Harry en Maarten. Ik ken jullie langer dan vandaag. Maar als jullie me het niet kwalijk nemen, wil ik jullie ook meteen misbruiken als *pars pro toto* – en wel voor het welkom, de vriendschappelijkheid, collegialiteit en openheid die ik vanaf mijn eerste dag hier ondervonden heb van alle hooggeleerde collega's binnen de faculteit. Ons contact, Harry en Maarten, was natuurlijk voordien al nauw en ik ben blij dat het zo bleef: in alle openheid alles kunnen zeggen. Stomtoevallig dwaalde ons eerste gesprek na mijn benoeming een richting uit die me bijbleef. Laat ik het zo zeggen: niks in dit leven is zeker, maar één ding staat vast, namelijk dat Jac van Ginneken zich in de eerste week van zijn aanstelling nooit tegen twee Nijmeegse collegahoogleraren uitgebreid heeft hoeven verdedigen omdat hij katholiek was en naar de kerk ging. Harry en Maarten: ik hoop dat wij nog veel van zulke discussies zullen voeren.

Hooggeleerde Schellens, beste Peter Jan. Ik sprak al over het onderzoek dat wij vanaf juli samen gaan begeleiden en ik verheug mij daar op. Maar ook jou wil ik als *pars pro toto* aanspreken: als afdelingsvoorzitter ben jij mijn symbool voor het hartelijke welkom dat ik ondervond bij alle collega's van de afdeling Nederlands. Dat het sommige van hen overigens nauwelijks lijkt te zijn opgevallen, dat ik hier toch meer dan acht jaar weg was, beschouw ik louter als compliment.

Hoog-, zeer- en weledgeleerde collega's Nederlandse letterkunde, beste Anja, Annemiek, Floor, Hans, Johan, Jos, Judith, Lotte en Rob. Ik ken jullie variërend van twintig jaar tot twintig weken. Dat maakt dat met iedereen een andere band bestaat, waardoor elke generaliserende opmerking aan de werkelijkheid tekort zou doen. Ik wil me dan ook beperken tot het uitspreken van mijn grote blijdschap over wat we gemeenschappelijk hebben: we vormen een levende en levendige afdeling letterkunde, waarbinnen alle genres en periodes binnen ons Nederlands taalgebied tot hun recht komen,

in handen van werkelijke specialisten. Ik ben er trots op hier met jullie te mogen werken en daar het mijne aan te kunnen toevoegen.

Lieve meiden. Lieve Jetta, Catie en Joanne. Ik ben elk moment gelukkig dat jullie er zijn.

Lieve Hanneke. Er is maar weinig wat ik denk of doe, waarbij ik niet denk aan wat jij ervan vindt of vinden zou – *for better and for worse*. In de meest letterlijke zin, want je bemoedigt niet alleen met goede raad, maar zegt, ook als het *worse* of erger is, ronduit wat jij van dingen vindt. Zo waar jij ook door dit hele verhaal en door al mijn verhalen – en daar ben ik je dankbaar voor, en daar ben ik onnoemelijk gelukkig mee.

Ik heb gezegd.

NOTEN

- 1 Dick Pels, "Een heldenleven zonder de held: de socioloog Pierre Bourdieu lost op in zijn autobiografie". In: *NRC Handelsblad*, 27 februari 2004.
- 2 Bourdieu 2004, 138. In zijn *Esquisse pour une auto-analyse* beschrijft Bourdieu dat hij, door allerlei omstandigheden, het feitelijke verloop van zijn inauguratie overigens als rampzalig ervoer: "Après, j' éprouve un terrible malaise, lié au sentiment de la gaffe, plus que de la transgression" (Bourdieu 2004, 139).
- 3 Bourdieu 2004, 37.
- 4 Bourdieu 1982, 24
- 5 Bourdieu 1992, p.7
- 6 Barthes 1973, 11
- 7 Mededeling van de Nijmeegse universiteitshistoricus dr. J.Brabers in een e-mail d.d. 23 juni 2006
- 8 Joosten 1998, 72
- 9 Bourdieu 1982, 36
- 10 Kruihof 2006, bijv.: 57, 89, 97, 141. Het voert te ver in dit verband uitgebreid stil te staan bij alle enormiteiten die Kruihof omtrent Bourdieu te berde brengt. Ik noem slechts als voorbeeld de laatstgenoemde vindplaats: "Er zit godlof gedurig beweging in de kunsten, de elite, de kritiek – waarmee wederom een bewering uit de school van Bourdieu naar het rijk der fabelen verwezen". Als er nu iets typerend is voor Bourdieus visie op de kunsten – zo moge ook uit mijn betoog duidelijk zijn geworden – is het wel dat kunst geen statische aangelegenheid is, maar een permanent bewegend proces.
- 11 Bourdieu 1982, 31
- 12 Bourdieu 1992/1998, 375
- 13 Rodenko 1992, p.155
- 14 Rodenko 1992, p.155
- 15 Rodenko 1992, p.153
- 16 Rodenko 1992, p.154
- 17 Beekman 2003
- 18 Fuchs/Clement 2002, 39
- 19 Neuhaus 2004, 16
- 20 Wellek 1963, 3
- 21 Albrecht 2001, 82
- 22 Van het Reve 1979 passim.
- 23 Albrecht 2001, 83-85
- 24 Vaessens 2006, 11
- 25 Bourdieu 1992, p.15-16
- 26 Joosten 2006, 81. Voor een nadere toelichting op de verschillende onderdelen van deze definitie zie: p.81-86
- 27 Schouten 1993, 13
- 28 Bousset 1997, 13

- 29 Doorman 2001
- 30 Vervaeck 2001. Doorman 2002 is een summierere reactie op Vervaecks bezwaren.
- 31 Doorman 2001, 13
- 32 Doorman 2001, 13
- 33 Etty 2005, 7
- 34 Beekman 2003, 200
- 35 Verhoeven 1988, Brandt 1994 en Grootendorst 1998.
- 36 Verhoeven 1988, 20.
- 37 Verhoeven 1988, 20.
- 38 Bourdieu 1984/2002. Het geldt hier in het bijzonder de artikelen "L'origine et l'évolution des especes de mélomanes" en "La métamorphoses des goûts", waar Bourdieu ingaat over kwesties van smaak in de klassieke muziek.
- 39 Bourdieu 1984/2002, 170-171
- 40 Verhoeven 1988, 20.
- 41 Boudon 1999, 260-261.
- 42 Verdaasdonk 2006.
- 43 Brandt 1994, 127
- 44 Brandt 1994, 129
- 45 Brandt 1994, 132
- 46 Brandt 1994, 130-131
- 47 Brandt 1994, 133
- 48 Brandt 1994, 133
- 49 Brandt 1994, 134
- 50 Grootendorst 1998, 11
- 51 Van Eemeren 2001, 25: 'Niet-gemengd', dat wil zeggen: "er is maar één partij die een verdedigingsplicht voor een standpunt op zich heeft genomen".
- 52 Grootendorst 1998, 13
- 53 Grootendorst 1998, 17
- 54 Uijttewaal 2000, 97
- 55 Uijttewaal 2000, 108
- 56 Goedkoop 2004, 204
- 57 Von Heydebrand / Winko 1996, 35
- 58 Goedkoop 2004, 196
- 59 Zie over de complexiteit van Walravens' engagement: Joosten 2005.
- 60 Walravens 1956, 111.
- 61 Bourdieu 1984/2002, 165
- 62 Bourdieu 1988, 783. Het betreft mijn eigen vertaling van "intentionality without intention", zoals Bourdieu het in deze Engelse lezing noemde.

- 63 Grootendorst 1998, 7
- 64 Jeroen de Preter, “Literatuur die wil behagen, stemt me onbehaaglijk”: Ilja Leonard Pfeijffer over de duivelse genoegens van het schrijven”. In: *De Morgen*, 21 april 2004.
- 65 Grootendorst 1998, 20
- 66 Eagleton 1980, 41-42
- 67 Boonstra 1979
- 68 Joosten/Vaessens 2004.
- 69 Verdaasdonk 2003.
- 70 Het deelnameformulier voor een Effie-award van Kluun is downloadbaar op <http://www.31stsecond.nl/blog/wp-content/EffiecaseKluun.doc> [14.01.07]
- 71 Geciteerd op <http://www.31stsecond.nl/?blog,boekje-op-over-effie> [14.01.07]
- 72 De Kluun-Effie-casus vormt materiaal voor een aparte analytische beschouwing die ik momenteel in voorbereiding heb.

LITERATUUR

- Albrecht, Wolfgang. *Literaturkritik*. Stuttgart/Weimar: Metzler 2001.
- Barthes, Roland. *Le plaisir du texte*. Paris: Éditions du Seuil 1973
- Beekman, Klaus. ‘Literatuurkritiek in de wetenschap’. In: Van Deel, T., Marita Mathijssen en Gerard de Vriend, red. *Kijk op kritiek: Essays voor Kees Fens*. Amsterdam: Querido, 2004: 198-206.
- Boonstra, H.T.. ‘Van waardeoordeel tot literatuuropvatting’. In: *De Gids*, 142(1979), 4, 243-253.
- Boudon, Raymond. ‘De l’objectivité des valeurs artistiques ou Les valeurs artistiques entre le platonisme et le conventionnalisme’. In: Raymond Boudon, *Le sens de valeur*. Paris: Quadrige/PUF 1999: 251-294.
- Bourdieu, Pierre. *Leçon sur la leçon*. Paris: Les Éditions de Minuit 1982.
- Bourdieu, Pierre. ‘Vive la crise! For heterodoxy in social science’. In: *Theory and society*, 17(1988), 773-787.
- Bourdieu, Pierre. *Les règles de l’art: Genèse et structure du champ littéraire*. Paris: Seuil 1992/1998
- Bourdieu, Pierre. *Questions de sociologie*. Paris: Les Éditions de Minuit 1984/2002.
- Bourdieu, Pierre. *Esquisse pour une auto-analyse*. Paris: Éditions Raisons d’Agir 2004.
- Bousset, Hugo. *De roman is een ui*. Inaugurele rede. Amsterdam: VU-Uitgeverij 1997.
- Brandt, E. ‘Argumentatie in literaire dagbladrecensies: een ideaalmodel’. In: *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 16(1994), 2, 127-135.
- Doorman, Maarten. *De vrede graast zonder genade: over literaire kritiek*. Amsterdam: Bert Bakker 2001.
- Doorman, Maarten. ‘Tweede ronde’. In: *Dietsche Warande & Belfort*, 147(2002), 2, 293-296.
- Eagleton, Terry. *Marxisme en literatuurkritiek*. Nijmegen: Sun 1980.
- Eemeren, F.H. van, R.Grootendorst en A.F. Snoeck Henkemans. *Argumentatie. Inleiding in het analyseren, beoordelen en houden van betogen*. Groningen: Martinus Nijhoff 2001 [tweede herziene druk]
- Etty, Elsbeth. *Galopperend op jacht naar een idee: Literaire kritiek als journalistiek genre*. Amsterdam: Vrije Universiteit 2005
- Fuchs, Tilla en Elise Clement. “‘Qu’est-ce que la critique?’: Literaturkritik in Frankreich’. In: Miller, Norbert en Dieter Stolz red. *Positionen der Literaturkritik. Sonderheft der Zeitschrift Sprache im technischen Zeitalter*, Köln: SH-Verlag, 2002: 39-71
- Goedkoop, Hans. *Een verhaal dat het leven moet veranderen*. Amsterdam: Augustus 2004
- Grootendorst, Rob. *Crisis in de kritiek: Argumentatietheorie en literaire recensies*. Oratie. Amsterdam: Vossiuspers AUP 1998
- Heydebrand, Renate von en Simone Winko. *Einführung in die Wertung von Literatur: Systematik / Geschichte / Legitimation*. Paderborn etc.: Ferdinand Schöningh 1996.
- Joosten, Jos. *Lijnen en breuken: Een kleine historische beschouwing over het Nijmeegse Instituut Nederlands*. Nijmegen: Vantilt 1998.
- Joosten, Jos. ‘Waarheid of iets wat erop lijkt: Jan Walravens tussen autonomie en engagement’. In: *Dietsche Warande en Belfort*, 150(2005), 3(mei-juni), 336-350.
- Joosten, Jos. ‘Kritiek op een keerpunt: Recenseren in tijden van internet en weblog’. In: *NieuwZuid: driemaandelijke discursieve machine voor cultuurkritiek en amusement* 5(2006), 18, 74-91.
- Joosten, Jos & Thomas Vaessens. ‘Problemen en perspectieven van de modern-letterkundige neerlandistiek’. In: *TNTL*, 120(2004), 4, p.340-355.
- Kruithof, Jacques. *Je moet niet doen of alles hetzelfde is*. Amsterdam/Antwerpen: Atlas 2006.
- Reve, Karel van het. *Literatuurwetenschap: het raadsel der leesbaarheid*. Baarn: Het Wereldvenster 1979.
- Rodenko, Paul. ‘Literatuur en literatuurgeschiedenis’. In: Rodenko, Paul. *Verzamelde essays en kritieken: Literaire essays*. Amsterdam: Meulenhoff 1992: 149-157.
- Schouten, Rob. *Een godin inspecteren, bevoegdheden van de literatuurkritiek*. Amsterdam: Vrije Universiteit z.j. [1993]
- Uijttewaal, Tigrelle. ‘Citaten als argumenten in literaire recensies’. In: *Tijdschrift voor taalbeheersing*, 22(2002), 2, 97-111.
- Vaessens, Thomas. *Ongერიმდ succes: over poëzie in een onpoëtische tijd*. Nijmegen: Vantilt 2006.
- Verdaasdonk, Hugo. ‘De verborgen willekeur van de recensent’. In: *Boekman: tijdschrift voor kunst, cultuur en beleid*, 15(2003), 57, 95-99.
- Verdaasdonk, Hugo. ‘Er zijn geen deugdelijke argumenten voor literaire waardeoordelen maar toch komen ze niet willekeurig tot stand.’ In: *Parmentier*, 15(2006), 2(juni), p.118-133.
- Verhoeven, Gerard. ‘Argumentatie in literaire en kunstkritiek’. In: Eemeren, F.H. van en R. Grootendorst, red. *Taalbeheersing in ontwikkeling*. Dordrecht: Foris 1988: 14-21.
- Vervaeck, Bart. ‘Te grazen genomen: de literaire kritiek volgens Doorman’. In: *Dietsche Warande en Belfort*, 146(2001), 5, 666-676.
- Walravens, Jan. ‘Criticus en kunstenaar’. In: *Critisch Bulletin*, 23(1956/57), extra aflevering (‘De onbeslagen spiegel’), 106-112.
- Welck, René. *Concepts of criticism*. New Haven and London: Yale University press 1963.